Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского
Серия «Экономика и управление». Том 25 (64). 2012 г. № 3. С. 166-172.

УДК 339.7

ПЕРСПЕКТИВИ АРАБСЬКОЇ ФІНАНСОВОЇ СПІВПРАЦІ У РЕГІОНІ ДЕРЖАВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ І ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

Резнікова Н.В.

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: *r_nv@ukr.net*

В статті досліджуються перспективи арабської фінансової співпраціу регіоні держав Близького Сходу і північної Африки. Розглядаються засади подальшої валютної інтеграції досліджуваних країн.
Ключові слова: арабський регіон, фінансова співпраця, арабський капітал, валютна інтеграція.

ВСТУП

Спроби країн арабського регіону налагодити фінансову співпрацю мають тривалу п’ятдесятилітню історію. Арабська платіжна конвенція 1953 року заклала принципи торгового обміну і переведення капіталів.Наступний крок - у січні 1959 р. Тоді Ліван, Ірак, Йорданія, Саудівська Аравія, Йемен, Єгипет, Судан і Лівія домовилися про створення міжарабської фінансової організації з початковим капіталом 20 млн. єгипетських фунтів. Її завданням було: фінансування будівництва державних і приватних промислових об'єктів; надання фінансової допомоги державним компаніям, що реконструюють промислові підприємства; надання позик і кредитів для розширення внутрішніх ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості економічного розвитку країн, що розвиваються, знайшли своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних авторів А. А. Абалкіної, А.С. Булатової, М. Ю. Головнін, Д. І. Кондратов, С.А. Кузьміна, В. К. Ломакіна, В.А. Мельянцева, А.І. Неклесси, А.І. Погорлецького, А.П. Румянцева, М.Ю. Рубцової, А.В. Федорченко та ін.

Значний внесок в аналіз специфіки процесів економічного розвитку країн Перської затоки також учених У. Фасано, З.Ікбал, Р.І. Беккін, Е. Джедресік, Р. Еспіноза, А. Прасад, О. Вільямс та ін.

Фінансова співпраця держав Близького Сходу і Північної Африки, попри задекларовані цілі з боку держав-членів, відбувається вкрай повільно. Водночас, в умовах глобальної монетарної нестабільності потенціал такого співробітництва не викликає сумнівів. **Мета даного дослідження полягає** у оцінці потенціалу економік держав Близького Сходу і Північної Африки до реалізації кроків монетарної та валютної конвергенції на шляху до поглибленої фінансової інтеграції арабських країн.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

У лютому 1966 р. на черговій сесії Ради економічної єдності прийнято рішення про утворення Арабського платіжного союзу(АПС). Головною метою було прагнення полегшити розрахунки за торговими операціями і відрегулювати

відповідно до необхідності платіжні баланси членів АПС.Проте усі ці проекти не були реалізовані з найрізноманітніших причин, головною з яких була відмова країн-експортерів нафти фінансувати діяльність цих організацій.

Наступний етап налагодження міжарабської фінансової співпраці - 1970-ті роки, коли держави упритул підійшли до нового, вищого рівня розвитку своїх стосунків. Початокцьому поклала енергетична криза, що уразила світову економіку.Наголосимо, що в результаті кризи не лише був здійснений переворот у системі ціноутворення на світовому ринку - посилилася диференціація країн арабського світу. Згодом це перетворилося на один з головних чинників впливу на міжарабське економічне співробітництво.

Країни-експортери нафти отримали помітні переваги порівняно з іншими державами арабського регіону, що дало змогу їм випередити останніх за багатьма економічними показниками. Золотовалютні запаси і позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу нафтовидобувних країняскраво контрастувало з серйозним дефіцитом зовнішньої торгівлі арабськихкраїн-імпортерів нафтита труднощами з фінансовими коштами, типовими для більшості держав, що розвиваються.

Ось так в арабському світі з'явилася група країн з надмірним капіталом. Економіка багатьох з них виявилася не в змозі продуктивно його освоїти, оскільки вони не мали ні відповідного устаткування, ні сучасної технології, ні кваліфікованих кадрів. Інші ж держави відчували гостру потребу в інвалютних засобах для пом'якшення гостроти дефіциту платіжних і зовнішньоторговельних балансів.

Така ситуація спричинила появу нових форм економічних взаємозв’язків. Передусім йдеться про позики і кредити, які нафтовидобувні країни стали надавати іншим державам регіону.За даними офіційних арабських органів, загальна фінансова сума, надана країнами-донорами(експортерами нафти) з 1970-2010 рр. іншим арабським і багатьом неарабським державам світу, що розвиваються, в Африці, Азії, Латинській Америці і частково в Європі, еквівалентна312,3 млрд. дол. Частка арабських держав Перської затоки становила84,2% усіх засобів, що надавалися. У загальному обсязі коштів питома вага Саудівської Аравії, Кувейту, ОАЕ і Катару становила 64,2%, 15,9%, 10,6% і 2,1% відповідно. Саудівська Аравія незаперечно посіла і посідає лідируюче становище не лише серед арабських країн, але і у світі після США.

На іншому полюсі – країни-донори, на частку яких тоді припадало 26,9 млрд. дол. або 7,2% усіх фінансових коштів, що надавалися. Це - Алжир, Ірак і Лівія з обсягом участі кожної 1,2%, 3,2% і 2,8% відповідно.

Вільнішому переміщенню арабського капіталу у регіоні держав Близького Сходу і Північної Африки (САБВ) перешкоджають нестабільність економічного і фінансового стану низки держав; велика кількість обмежень і бюрократична тяганина у місцевих органах влади; недостатність інформації з питань інвестицій; невисокий рівень прибутку на вкладений капітал; складність в отриманні гарантій від конфіскації і секвестру; відсутність єдиної політики у діяльності різних

міжарабських фондів розвитку і постійно функціонуючого загальноарабського товарного ринку.

Не повністю використовуються дуже широкі можливості для фінансової співпраці. Великі суми, виручені від експорту нафти, спрямовуються, як правило, на покриття споживчих витрат і вкладаються у банки розвинених країн.

Обсяг арабського капіталу на економічний розвиток країн регіону значно нижче фінансових можливостей нафтоекспортних держав і потреб інших країн арабського світу. Без успіху залишилися зусилля з залучення накопичень країн-експортерів до реалізації великих проектів щодо розвитку кооперації і розподілу праці між арабськими країнами.

Регіональні фінансові інститути і спільні компанії, що з'явилися у 1970-ті рр., поки функціонують неефективно. Тому уряди багатьох арабських країн вимушені вирішувати проблему фінансування програм економічного розвитку значною мірою шляхом залучення іноземного капіталу у формі як прямих інвестицій, так і позик та кредитів.

На рубежі століть в арабських країнах САБВ, особливо в усіх державах Перської затоки, намітився прогрес щодо фінансової консолідації, зниження уразливості бюджетів до цінових шоків. Деякі країни досягли успіху у роз'єднанні державних витрат і короткотермінових доходів, пов'язаних з реалізацією нафти, включаючи (як у Кувейті і Омані) формальні нафтові заощадження і стабілізаційні фонди.

Спроби підвищити не пов'язані з нафтою доходи мали різні результати; очікується, що усередньотерміновій перспективі ефективність цих спроб зросте. Більше того, політика стримування суспільно-державних витрат виявилася складнішою, ніж очікувалося : понизити зайнятість у державному секторі і скоротити масштаби і значення державних субсидій виявилося дуже непросто, і дорога система соціального забезпечення багато в чому залишилася практично без змін.

Одним з напрямів розвитку інтеграційних процесів арабських країн РСАДПЗ є запровадження єдиної валюти. Цю мету було заявлено ще у момент створення блоку у Статті 22 програмного документа - Єдиної економічної угоди, прийнятої у червні 1982 р. У ній йдеться: «Країни - учасниці повинні прагнути до узгодження своєї фінансової, грошової і банківської політики, що припускає посилення співпраці грошово-кредитних організацій, центральних банків і передбачаєзапровадження єдиної валюти з метою сприяння економічній і політичній інтеграції».

Рішення про найменування нової валюти ще не прийняте(хочависловлюється припущення, що вона носитиме назву Динар затоки). Не вирішено також, чи буде єдина валюта РСАДПЗ прив'язана до якої-небудь якірної валюти(наприклад, до долара США) або спиратиметься на валютний кошик, що відбиває структуру торгівлі регіону, або функціонуватиме як самостійна.

Передбачалося, що ці рішення будуть прийняті пізніше з урахуванням розвитку економічної ситуації. Проте нині країнами РСАДПЗ наполегливо висловлюється думка про необхідність прив'язки єдиної валюти до долара США.Цей вибір

зумовлений тим, що долар США є валютою, в якійвідбуваються валютні інтервенції усіх країн угрупування;сплачується значна частка зовнішньої торгівлі; накопичуються валютні резерви.

У лютому 1987 р. центральними банками країн РСАДПЗ прийнято рішення координувати політику регулювання курсів національних валют, що в листопаді було схвалено Вищою радою. Згодомпрозвучала думка про прив'язку їх до кошику іноземних валют. У 1993 р. окремо розглядалося питання про включення кувейтської валюти, запровадженої під час іракської окупації Кувейту.

Прикметно також, що валютний курс цих країн орієнтований на американський долар уже кілька десятиліть, а офіційно - з початку 2003 року, крім того, у деяких державах використовується система валютної ради. При цьому звертає на себе увагу вражаюче зближення валютних політик, яких дотримуються країни регіону, особливо щодо лібералізації валютообмінних систем.Потрібно зазначити, що фахівці Міжнародного валютного фонду (МВФ) виявляють до нової валюти велику цікавість та проводять дослідження і відповідно консультують арабських фахівців.

Рішучість країн РСАДПЗ щодо єдиної валюти неодноразово підтверджувалася на сесіях її органів. І це має під собою економічне підґрунтя, оскільки зі зростанням експорту нафти країни отримали стійке золотовалютне забезпечення, що допомогло стабілізувати інфляцію на низькому рівні і тримати її під контролем незважаючи на значні державні витрати.

Відомо також, що двосторонні валютні курси фактично вже фіксовані, тому необхідність усунення їх нестійкості набагато менш актуальна, ніж в інших регіонах, де вірогідна перспектива переходу на єдині гроші. Економічні заходи щодо утворення валютного союзу передбачалося здійснити до кінця 2005 року. До цього періоду передбачалося виробити «критерії конвергенції», з виконанням яких у майбутньому повинен здійснюватися перехід до єдиної валюти регіону.

Основною метою валютної інтеграції країн РСАДПЗ є необхідність подальшого прискореного розвитку ними своїх ненафтових галузей промисловості і, таким чином, зменшення залежності національних економік від коливань кон'юнктури на світовому ринку нафти. А це можливе лишеза рахунок спільних зусиль.

Потенційні ж вигоди від єдиної валюти у регіоні набагато значиміші, бовалютний союзсупроводжуєтьсяглибшою економічною і політичною інтеграцією, а тому сприятиме зростанню взаємної торгівлі та активізації інвестиційної діяльності. Капітальні операції також відносно обмежені за винятком значного офіційного потоку капіталу з країн-експортерів нафти в інші держави. Арабські інвестори тримають велику частку своїх портфелів поза регіоном, і вона оцінюєтьсявід 420млрд. дол. до700 млрд. дол.

За умови розумної економічної політики у країнах-реципієнтах міг відбутися перерозподіл ресурсів, а переорієнтація навіть незначних інвесторських портфелів на користь регіональної діяльності спричинила б істотнізміни у базі інвестування. Проте на сьогодні програма об'єднання країн недостатньо спрямована на стимулювання регіонального припливу капіталу, а потік регіональних інвестицій все ще незначний.

Отже, з викладеного зрозуміло, що валютний союз покликаний прискорити координацію і гармонізацію курсів господарської діяльності країн РСАДПЗ у торгівлі та в інвестиційній сфері. Він також повинен сприяти зниженню транзакційних витрат і підвищенню прозорості цін, формуванню і посиленню господарської взаємодії країн на мікрорівні, що позначиться на стабілізації середовища інвестицій. Зокрема, запровадження загальної валюти має посилити перспективи соціально-економічного прогресу шляхом уніфікації і розвитку регіональних ринків капіталу та поліпшення ефективності фінансових послуг.

Окрім цього, позитивним наслідком єдиної валюти, безумовно, стане усунення витрат, пов'язаних з конвертацією у процесі регіональної господарської взаємодії, а також заощадження часу на закордонні платежі.

Проте для реалізації можливих вигод від запровадження єдиної грошової одиниці країни Ради мають бути готові і до деяких макроекономічних витрат.

Основні проблеми такі. По-перше,запровадження єдиної валюти унеможливить в односторонньому порядку визначати вартість своїх валют. Попри те, що у минулому держави регіону дуже рідко користувалися «варіантом виходу», сама можливість його використання надзвичайно важлива для них. Будь-хто може зіткнутися зі значними макроекономічними дисбалансами, а це, у свою чергу, може змусити уряди в односторонньому порядку змінити номінальну ставку валютного курсу.По-друге, центральні банки країн РСАДПЗ будуть змушені відмовитися від якого б то не було використання незалежної валютної, а також монетарної політики.По-третє, після запровадження єдиної валюти в окремих країнах можуть виникнути негативні економічні ефекти, пов'язані з макроекономічною нестабільністю в інших державах інтеграційного блоку.

Отже, розробка і впровадження «критеріїв конвергенції», що мало місце у країнах Західної Європи, набуває особливої актуальності, а оскільки мета щодо ефективності економік досягається за допомогою валютної єдності, точне значення можливих витрат оцінити важко. Одначе, є кілька особливостей, властивих країнам Ради, які дають підстави припустити, що ці витрати менші, ніж в інших інтеграційних блоках, що прагнуть запровадження єдиної валюти.

По-перше, як уже відзначалося, тривала і стабільна валютна співпраця країн блоку зводить можливість використання ними «варіанту виходу» в майбутньому до мінімуму.По-друге, економіка усіх країн Ради істотно залежить від експорту нафти, а тому економічні проблеми у них - загальні, що означає збіг інтересів, зокрема і у валютній сфері.По-третє, хоча внутрішні ринки жорстко сегментовані на «національний» і «ненаціональний», державний і приватний, рух товарів і чинників виробництва між ними здійснюється досить активно.По-четверте, потреби країн Перської затоки в емісії грошей для ліквідації значних фінансових криз маловірогідні завдяки значному обсягу зарубіжних активів. Ці активи(«резервний фонд майбутніх поколінь») у непередбачених випадках можуть зіграти роль «подушки безпеки».

І, нарешті, країнам доведеться зробити принциповий вибір у проектуванні ефективної валютної системи. Для цього знадобиться:

- введення загальних фіскальних правил з чіткими критеріями фінансової конвергенції, загальною бухгалтерською системою для державних рахунків і компетентними бюджетними процедурами;
- визначення загальної валютної політики, включаючи накопичення офіційних іноземних активів і остаточну фіксацію двосторонніх обмінних курсів;
- розвиток таких інститутів, як загальний центральний банк, для підтримки валютного союзу, а також загального набору інструментів для гарантії однакового ефекту операцій валютного союзу на усьому його просторі;
- досягнення адекватної якості інформації і загальних стандартів для оцінки прогресу за критеріями конвергенції і відповідністю завданням політики.

ВИСНОВКИ

Представники країн РСАДПЗ, як і фахівці Арабського валютного фонду, усвідомлюють труднощіз упровадженням загальної валюти, проте вважають, що валютний союз буде каталізатором регіональної економічної інтеграції та поглиблення фінансових ринків регіону. Він буде також наслідком загальної монетарної і послідовної фіскальної політики країн, що посилить надійність і підвищить репутацію регіону у світі і дасть змогу збільшити потік інвестицій не лише між країнами, але і ззовні. Між валютами регіону поки що немає істотних відмінностей щодо стабільності та рівнів інфляції, оскільки, як уже зазначалося, вони прив'язані до долара США.Отже, ризик дестабілізації валютного ринку після запровадження єдиної валюти украй малий, а ризик втрати суверенітету кожної окремої країни у сфері монетарної політики і валютного курсу визнається виправданим.

Залежно від особливостей кожної країни запровадження єдиної валюти може мати й інші переваги та витрати. Проте, на наш погляд, єдина валюта повинна розглядатися не як самоціль, а тільки як один з елементів набагато ширшого господарського зближення країн, що інтегруються. Це, в свою чергу,передбачає усунення розбіжностей, що перешкоджають розвитку міжрегіональної торгівлі і інвестицій, уніфікацію макроекономічної політики, перепрофілювання економіки для забезпечення поступального розвитку національних господарств у майбутньому.

При цьому є усі підстави стверджувати, що економічна інтеграція монархій Затоки відбувається на основі органічного синтезу власних цивілізаційних принципів, характеристик і базових орієнтацій, де важливе місце належить ісламу, і універсальних досягнень західної цивілізації. Аравійська модель, що розвивається, вказує на те, що ця група держав рухається не шляхом «вестернізації», а має власний маршрут. Він формується у межах планетарної поліцентричної цивілізації, яка має на увазі існування соціокультурних і духовних відмінностей, що, безумовно, знайде своє відображення і у формуючій моделі валютної інтеграції країн РСАДПЗ.

Чи зможуть країни здолати прагнення зберегти суверенітет на користь єдиної політики і єдиного валютно-економічного простору? Час покаже. Успіх залежить винятково від зусиль на міжкраїновому рівні.

Список літератури

1. 1. The Unified Economic Agreement between the Countries of the Gulf Cooperation Council// The Cooperation Council For The Arab States of The Gulf Secretariat General. – Режим доступу до документу: http://library.gcc-sg.org/English/Books/econagree2004.htm.
2. 2. Sturm M., Siegfried N. Regional Monetary Integration in the Member States of the Gulf Cooperation Council. ECB Occasional Paper #31. June 2005 // European Central Bank. – Режим доступу до документу:http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp31.pdf.
3. 3. Федорченко А.В. Экономическая интеграция на Ближнем Востоке: достижения или упущенные возможности? /А.В. Федорченко// – Режим доступу до документу: http://www.vestnik.mgimo.ru/fileserver/14/34_fedorchenko.pdf.
4. 4. Jadresic E. On a Common Currency for the GCC Countries [Electronicresource] / E. Jadresic/ Monetary Fund. – Mode of access: http://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2002/pdp12.pdf.
5. 5. Guide to the global economy: [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/
6. 6. AlifArabia: [Electronic resource]. – Mode of access: http://alifarabia.com.

Резникова Н.В. Перспективы арабского финансового сотрудничества в регионе государств Ближнего Востока и Северной Африки / Н.В. Резникова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: «Экономика и управление». – 2012. – Т. 25 (64). № 3. - С. 166-172.

В статье исследуются перспективы арабского финансового сотрудничества в регионе государств Ближнего Востока и северной Африки. Рассматриваются основы дальнейшей валютной интеграции исследуемых стран.

Ключевые слова: арабский регион, финансовое сотрудничество, арабский капитал, валютная интеграция.

Reznikova N.V. Prospects for the Arab financial cooperation in the region of the Middle East and North Africa / N.V. Reznikova // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. – Series: Economy and Management. – 2012. - Vol. 25 (64), № 3. – P. 166-172.

The paper investigates the prospects of Arab financial cooperation in the region of the Middle East and North Africa. Principles of further monetary integration of the countries are described.

Keywords: Arab region, financial cooperation, Arab capital, monetary integration.

Статья поступила в редакцию 10. 12. 2012 г.